BUREAU hhm

ONDERZOEKT | ADVISEERT | BEWEEGT

Rapportage eerste fase ex durante evaluatie programma Eén tegen Eenzaamheid

Auteur(s) dr. ir. Albertus Laan
drs. Marco Wolves
drs. Louise Pansier

Opdrachtgever Ministerie van VWS

Kenmerk AN/20/0066/eveenz
Publicatiedatum Januari 2020

© Bureau HHM

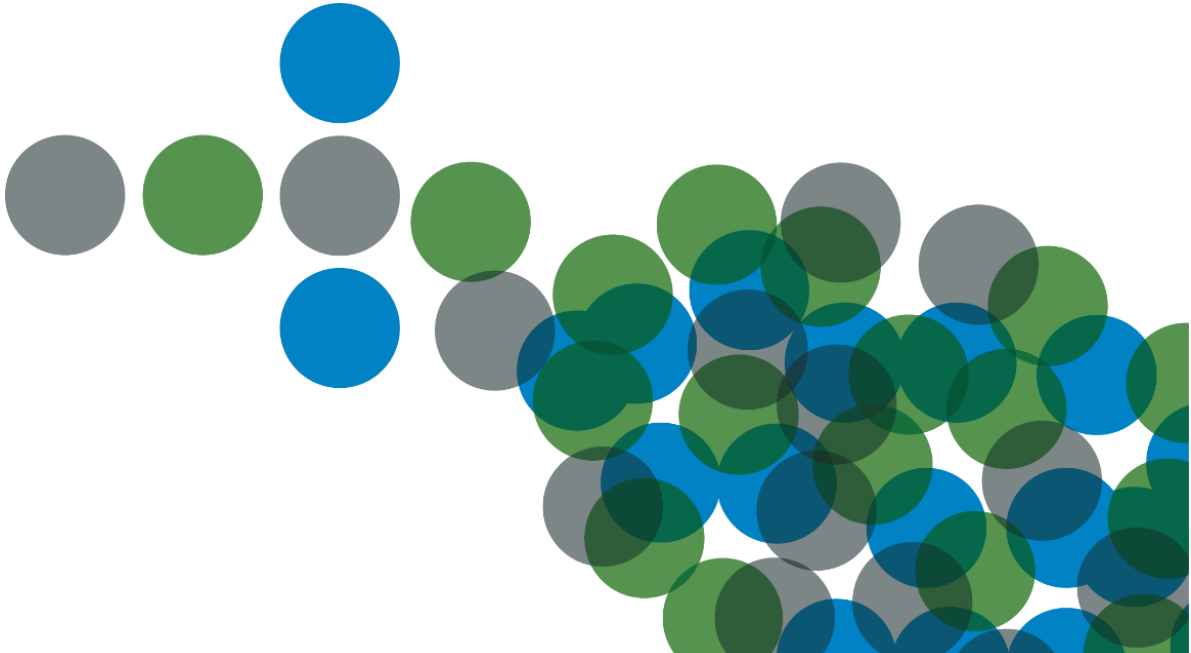

Inhoud

Samenvatting **3**

1. Het onderzoek **5**
1.1 Aanleiding 5
1.2 Vraagstelling 6
1.3 Aanpak 7
1.4 Leeswijzer 8

2. Nationale Coalitie **9**
2.1 Algemeen 9
2.2 Constateringen 9
2.3 Uitdagingen 10

3. Lokale coalities **12**
3.1 Algemeen 12
3.2 Constateringen 12
3.3 Uitdagingen 14

4. Adviseurs lokale coalities **16**
4.1 Algemeen 16
4.2 Constateringen 16
4.3 Uitdagingen 16

5. Wetenschappelijke adviescommissie **18**
5.1 Algemeen 18
5.2 Constateringen 18
5.3 Uitdagingen 19

6. Regierol VWS **20**
6.1 Algemeen 20
6.2 Constateringen 20
6.3 Uitdagingen 21

7. Conclusies **22**
7.1 Algemeen 22
7.2 Centrale vraagstelling en conclusie 22
7.3 Onderzoeksvragen en conclusies 24
7.4 Ontwikkelacties 27

Bijlage 1. Bestudeerde documenten 29
Bijlage 2. Respondenten 30
Bijlage 3. Gespreksleidraden 31

1
2
3
4
5
6
7

AN/20/0066/eveenz

Samenvatting

In deze rapportage presenteren wij onze bevindingen van de eerste fase in het kader van de ex durante evaluatie van het programma *Eén tegen Eenzaamheid*.

Het kabinet wil een trendbreuk realiseren in eenzaamheid onder ouderen door een maatschappelijke beweging op gang te brengen. Hiervoor is het programma *Eén tegen Eenzaamheid* in het leven geroepen. Het programma bestaat uit een programmateam, een Nationale Coalitie en lokale coalities, een Wetenschappelijke Adviescommissie en een landelijke communicatie-campagne. Plan is op termijn het programma onder te brengen in een op te richten Centrum tegen Eenzaamheid. Het programma loopt in eerste instantie van 2018 tot 2021. Het initiatief voor het programma *Eén tegen Eenzaamheid* is genomen door het ministerie van VWS en daar ligt ook de regie.

Het ministerie van VWS laat het programma al tijdens de looptijd ervan evalueren, om tussentijds te kunnen bijsturen. De evaluatie heeft betrekking op de werking van het programma *Eén tegen Eenzaamheid* als zodanig en maakt onderdeel uit van de pilot 'Lerend Evalueren' binnen het ministerie. Monitoring van het effect van het programma op de eenzaamheid onder ouderen valt buiten de scope van deze evaluatie.

Voor de uitvoering van deze nulmeting bestudeerden wij relevante documentatie. Ook voerden wij gesprekken met vertegenwoordigers van het programmateam, de adviseurs lokale aanpak, de Wetenschappelijke Adviescommissie, leden van de Nationale Coalitie en lokale coalities. Aansluitend organiseerden we een leertafel, waarin we de tussentijdse leer- en verbeterpunten bespraken met een vertegenwoordiging van deze gesprekspartners.

Uit deze eerste fase van de evaluatie komt als beeld naar voren:

1. In 2018 is het programma gestart, in 2019 is het programma helemaal tot ontwikkeling gekomen. Zo is gewerkt aan opdrachtformuleringen voor en de bemensing van onder meer het programmateam en de Wetenschappelijke Adviescommissie. Ook zijn de Nationale Coalitie en talrijke lokale coalities gevormd en is gestart met het ondersteunen van deze lokale coalities.

2. Het programma geeft duidelijk een versnelling aan het werken aan het verminderen van eenzaamheid. Het thema eenzaamheid is op de kaart gezet, er is veel publicitaire aandacht gegenereerd, er is gewerkt aan taboedoorbreking, er zijn landelijke acties in gang gezet met veelal ook een lokale koppeling en veel partijen, nationaal en lokaal, hebben zich gecommitteerd aan het tegengaan van eenzaamheid onder ouderen. Veel ouderen in Nederland hebben dit kunnen ervaren.

3. De opzet van het programma met een Nationale Coalitie en lokale coalities met partijen die bijdragen aan het verminderen van eenzaamheid en daarbij worden ondersteund vanuit het ministerie van VWS, waarbij de Wetenschappelijke Adviescommissie zorgdraagt voor kennisontwikkeling en -borging, wordt positief gewaardeerd in beleving en werking ervan.

4. Een belangrijke uitdaging voor het programma is het (nog) verder versterken van de kracht en werking van de Nationale Coalitie zelf en het verder versterken van de verbinding met de lokale coalities.

5. Een belangrijke uitdaging voor het programma is het (nog) beter en concreter ondersteunen van de lokale coalities. Met aandacht voor wat werkt, maar ook voor wat niet werkt (voorkomen van verlies van energie). Vanuit de lokale coalities wordt gevraagd in de Toolkit te komen tot een beperkt aantal concreet uitgewerkte instrumenten.

6. Een belangrijke uitdaging voor het programma is hoe om te gaan met de gekozen focus op ouderen. Deze focus wordt door partijen begrepen, vanuit de optiek van beheersbaarheid van het programma. In de dagelijkse uitvoeringspraktijk ligt de focus op alle leeftijdscategorieën, mede vanuit het oogpunt van preventie. En er is sprake van verbinding met andere levensdomeinen.

7. Het initiatief voor en de regievoering op het programma door het ministerie van VWS wordt over het algemeen positief beoordeeld, vanwege de doorzettingsmacht en de versnelling die dit oplevert. Een belangrijke uitdaging voor het programma is de duurzame aandacht voor het verminderen van eenzaamheid maatschappelijk te verankeren. Waarbij wordt beoogd een Centrum tegen Eenzaamheid in te richten. Hier gaan we in de komende evaluaties nader op in.

Dit evaluatieonderzoek betreft een kwalitatief evaluatieonderzoek. Deze evaluatie is gericht op de effectiviteit van de strategie die is gekozen bij de opzet van het programma *Eén tegen Eenzaamheid*. Beoogd wordt dat een duurzame aanpak van eenzaamheid ontstaat. We kijken met deze evaluatie naar de werking van het programma Eén tegen Eenzaamheid als zodanig. Het effect van het programma op de daadwerkelijk ervaren eenzaamheid onder ouderen (de prevalentie van eenzaamheid) wordt onderzocht door het RIVM en valt buiten de scope van onze evaluatie.

In het kader van de pilot 'Lerend Evalueren' overleggen we met het ministerie van VWS over mogelijkheden de impact van deze ex durante evaluatie op het programma *Eén tegen Eenzaamheid* verder te vergroten.

1. Het onderzoek

In dit hoofdstuk beschrijven we de aanleiding van deze evaluatie en de gehanteerde aanpak.

1.1 Aanleiding

Het kabinet wil graag een trendbreuk realiseren in eenzaamheid onder ouderen door een maatschappelijke beweging op gang te brengen. Hiervoor is het programma *Eén tegen Eenzaamheid* in het leven geroepen. Het programma bestaat uit een programmateam, een Nationale Coalitie en lokale coalities, een Wetenschappelijke Adviescommissie en een landelijke communicatie-campagne. Plan is op termijn het programma onder te brengen in een op te richten Centrum tegen Eenzaamheid. Het programma loopt in eerste instantie van 2018 tot 2021. Het initiatief voor het programma *Eén tegen Eenzaamheid* is genomen door het ministerie van VWS en daar ligt ook de regie.

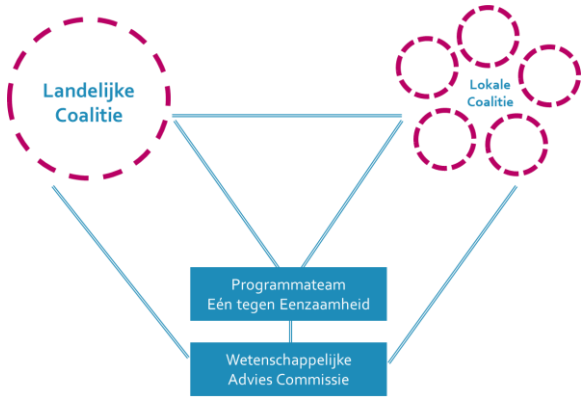

Figuur 1: Inrichting programma Eén tegen Eenzaamheid.

Eenzaamheid onder ouderen

Veel mensen voelen zich soms of vaak eenzaam. Eenzaamheid komt onder alle leeftijden voor en is op alle leeftijden een belemmering om mee te komen in onze samenleving. Naarmate de leeftijd hoger wordt, nemen gevoelens van eenzaamheid bij mensen toe, als gevolg van afnemende gezondheid, verlies van mobiliteit, het wegvallen van een partner, et cetera.

Hoewel het tegengaan van eenzaamheid onder alle leeftijden belangrijk is, richt het programma *Eén tegen Eenzaamheid* zich op de aanpak van eenzaamheid onder ouderen. De komende jaren groeit het aantal mensen dat ouder is dan 75 jaar sterk, van 1,3 miljoen in 2018 naar 2,1 miljoen in 2030. Ruim de helft van de 75+ers geeft aan zich eenzaam te voelen en ruim 10% voelt zich sterk eenzaam. In 2018 gaat het om 700.000 ouderen, in 2020 zijn dit er 1,1 miljoen. Het aanpakken van eenzaamheid onder ouderen is daarmee een belangrijk vraagstuk (bron: www.eentegeneenzaamheid.nl).

Het programma *Eén tegen Eenzaamheid* maakt onderdeel uit van het Pact voor de Ouderenzorg en heeft nauwe verbinding met andere programma's, zoals Langer Thuis en Verpleeghuiszorg.

De directie Maatschappelijke Ondersteuning van het ministerie van VWS laat het programma tijdens de uitvoering ervan evalueren, zodat tussentijds kan worden bijgestuurd. De evaluatie vindt plaats tegen de achtergrond van een overheid die verantwoordelijk is voor het optimaal functioneren van het stelsel van zorg en ondersteuning. Vanuit die rol wil de (terugtredende) overheid een maatschappelijke beweging op gang brengen die gedragen en uitgevoerd wordt door maatschappelijke

partners. Daarbij is een belangrijke vraag wat dit betekent voor de rolinvulling van het ministerie van VWS. De evaluatie maakt onderdeel uit van de pilot 'Lerend Evalueren' van het ministerie van VWS, waarmee de overheid inzicht wil krijgen in de doeltreffendheid en doelmatigheid van het beleid dat zij voert.

1.2 Vraagstelling

In deze ex durante (tijdens de looptijd uitgevoerde) evaluatie staat de volgende hoofdvraag centraal:

Draagt de ingezette strategie, inrichting en ondersteuningsstructuur van het programma *Eén tegen Eenzaamheid bij aan het ontstaan van een nieuwe en duurzame aanpak van eenzaamheid?*

De hoofdvraag is vertaald in de volgende deelvragen:

1. Om welke redenen sluiten gemeenten zich aan bij het programma Eén tegen Eenzaamheid en hoe wordt dit in de praktijk ervaren? Wat hebben ze aan het programma? Waar kan programma nog meer voor hen betekenen?
2. Vormen gemeenten lokale coalities en maken deze gebruik van lokale filialen van partners uit de landelijke coalitie? En maken zij gebruik van het aanbod van het programma (toekomstig Centrum) (kennis, kunde, advies) of Wetenschappelijke Adviescommissie?
3. In hoeverre wordt door gemeenten gebruik gemaakt van ontwikkelde instrumenten (Toolkit) uit het netwerk van Eén tegen Eenzaamheid gemeenten, zoals het Meldpunt Eenzaamheid en de Handreiking Huisbezoeken?
4. Om welke redenen sluiten organisaties zich aan bij de landelijke coalitie en hoe wordt dit in de praktijk ervaren? Wat levert hen dit op? Wat denken zij bij te dragen?
5. Hoe hebben de verschillende programma structuuronderdelen (Nationale Coalitie tegen Eenzaamheid, lokale coalities tegen Eenzaamheid en de Wetenschappelijke Adviescommissie) invloed op de aanpak van eenzaamheid en hoe kunnen mensen dit merken?
6. Gelet op de grotere beweging, waar en hoe kan het Centrum Eén tegen Eenzaamheid het beste gepositioneerd, georganiseerd en geborgd worden, ook voor lange termijn? (bijvoorbeeld binnen VWS, bij een onafhankelijke stichting, bij een netwerk van landelijke partijen, bij een kennisinstituut? Als ZBO, als stichting, als vennootschap etc.)
7. Gezien het bovenstaande, waar moeten we tussentijds in deze ex durante evaluatie bijsturen? (Plan-Do-Check-Act cyclus).
8. Welke invloed hebben beleidskeuzes in de uitvoering van de Wmo 2015 op de vorm en mate van eenzaamheidsbestrijding? Is het bijvoorbeeld zo dat als de Wmo een meer collectief karakter heeft, daar meer ontmoetingsplekken en daarmee plekken voor eenzaamheidsbestrijding ontstaan?

Deze evaluatie betreft een kwalitatief onderzoek. Deze evaluatie is gericht op de effectiviteit van de strategie die is gekozen bij de opzet van het programma *Eén tegen Eenzaamheid*. We kijken naar de werking van het programma als zodanig. Het effect van het programma op de daadwerkelijk ervaren eenzaamheid onder ouderen (de prevalentie van eenzaamheid) wordt onderzocht door het RIVM en valt buiten de scope van onze evaluatie.

1.3 Aanpak

Bepalende elementen bij het uitwerken van een aanpak voor beantwoording van deze vragen waren:

1. het grote aantal en de grote diversiteit aan partijen die betrokken is op nationaal niveau;
2. het grote aantal lokale situaties en de grote verschillen in de uitvoering op lokaal niveau;
3. het streven van het ministerie om tussentijds te kunnen leren en verbeteren.

Deze elementen vragen om een uitgebreide gegevensverzameling in zowel de breedte: het aantal partijen, als de diepte: inzicht in waarom iets op een bepaalde manier gebeurt, wat werkt en niet werkt en welke verbetering wenselijk en mogelijk is.

Daarom hebben we gekozen voor een combinatie van een document-studie, individuele interviews, groepsinterviews en leertafels. Voor de uitvoering van deze nulmeting van deze ex durante evaluatie hebben we in het najaar van 2019 de volgende stappen doorlopen:

1. We hebben documentatie bestudeerd over het programma, zoals beleidsstukken, kamerstukken, verslagen van bijeenkomsten en overleggen, et cetera.
2. We hebben individuele interviews afgenomen met deelnemers aan de Nationale Coalitie.
3. We hebben groepsinterviews afgenomen met lokale coalities.
4. We hebben individuele interviews afgenomen met betrokkenen zoals vertegenwoordigers van het programmateam, adviseurs voor lokale coalities, leden van de Wetenschappelijke Adviescommissie, et cetera.
5. We hebben een leertafel georganiseerd, waarin we onze concept-bevindingen ter toetsing hebben voorgelegd aan een vertegen-woordiging van organisaties en personen die we tijdens het onderzoek hebben gesproken.

Om tussentijds te kunnen leren en verbeteren, is het belangrijk niet alleen objectieve gegevens te verzamelen, maar ook met betrokkenen te reflecteren op wat we zien. Het gezamenlijk reflecteren, dat invulling krijgt tijdens de groepsinterviews en de leertafel, heeft een belangrijk lerend effect. Omdat daardoor een gezamenlijk gedragen beeld ontstaat over wat goed gaat en wat beter kan.

Tijdens de groepsinterviews met lokale coalities was onder meer de samenwerking tussen de betrokken partijen zélf het onderwerp van onderzoek. Om te kunnen komen tot verdieping in een open en veilig sfeer, hebben we passende, vernieuwende methoden en werkvormen gebruikt, zoals de waslijnmethode, beeldspraakkaarten en reflectie-vragen. Het aantal deelnemers per groepsinterview varieerde, van enkele deelnemers tot vijftien partijen, mede afhankelijk van de omvang van de lokale coalitie en van de mogelijkheid om in de beschikbare korte tijdspanne een goede vertegenwoordiging van lokale coalitiepartners bijeen te krijgen.

Landelijke evaluatie versus lokale evaluatie

Op landelijk niveau is een programma ingericht dat moet leiden tot een duurzame aanpak van eenzaamheid onder ouderen. Het belang van landelijk betrokken partijen, waaronder het ministerie van VWS, is om na te gaan of de gekozen aanpak werkt zoals beoogd. In de individuele interviews is de aandacht dan ook vooral uitgegaan naar de werking van en de wisselwerking tussen programmaonderdelen, zoals het programmateam, de Nationale Coalitie, de lokale coalities en de Wetenschappelijke adviescommissie (WAC).

Lokaal zetten mensen en partijen zich in om de eenzaamheid onder mensen te verminderen en liefst zelfs te voorkomen. Het belang van deelnemers aan lokale coalities zit bij het halen van resultaten voor de mensen in hun dorp of stad. In de groepsinterviews is de aandacht dan ook vooral uitgegaan naar dit lokale belang: het door reflectie vergroten van inzicht bij deelnemers aan lokale coalities, onder meer door het benoemen van vragen en behoeften richting de adviseurs van de lokale coalities, de Nationale Coalitie en de WAC.

Nulmeting in 2019; verdere verdieping in 2020 en 2021

Deze ex durante evaluatie kent meerdere fasen tijdens de looptijd van het programma. Op basis van deze evaluatie wil het ministerie van VWS het programma tussentijds kunnen bijsturen.

Deze eerste fase van het evaluatieonderzoek in 2019 is een nulmeting. Daarmee biedt deze rapportage vooral een reflectie op de opstartperiode van het programma *Eén tegen Eenzaamheid*, waarbij de vraag is wat beter kan als het gaat om de inrichting en uitvoering van het programma.

In 2020 en 2021 onderzoeken we hoe het programma zich ontwikkelt, of er daadwerkelijk door het programma een nieuwe, duurzame aanpak van eenzaamheid ontstaat.

Met het ministerie van VWS overleg over de vraag hoe de impact van de ex durante evaluatie op het programma *Eén tegen Eenzaamheid* verder kan worden vergroot en wat dit betekent voor de verdere invulling van deze evaluatie.

1.4 Leeswijzer

In deze rapportage presenteren we onze bevindingen uit de nulmeting. Daarbij gaan we achtereenvolgens in op ervaringen met en invulling van de Nationale Coalitie, lokale coalities, de adviseurs voor de lokale coalities, de Wetenschappelijke Adviescommissie en de regierol van het ministerie van VWS. Vervolgens doen we suggesties voor bijsturing van het programma *Eén tegen Eenzaamheid*. Een overzicht van de antwoorden op de gestelde hoofd- en deelvragen geven we weer in het hoofdstuk conclusies.

In bijlage 1 staat een overzicht van bestudeerde documenten.
In bijlage 2 staat een overzicht van geïnterviewde organisaties.
De gebruikte gespreksleidraden staan in bijlage 3.

2. Nationale Coalitie

De afgelopen periode is gewerkt aan de vorming van de Nationale Coalitie, onder leiding van een kwartiermaker. Deze Nationale Coalitie kan de komende periode van nog grotere betekenis zijn, onder meer voor de lokale coalities.

2.1 Algemeen

In de Nationale Coalitie participeren eind 2019 100 organisaties. Dit betreft een diversiteit van publieke en private partijen, zoals bedrijven, overheden, zorg- en welzijnsorganisaties, culturele en maatschappelijke organisaties, fondsen, sport- en ouderenbonden, kennisinstellingen, et cetera. Er wordt gewerkt met 10 deelnemersgroepen, die vanuit diverse achtergronden beweging proberen te realiseren in de samenleving. Van deze partijen wordt gevraagd om vanuit hun professie een bijdrage te leveren aan de vermindering van eenzaamheid. Hiervoor tekenen de partijen een intentieverklaring.

Binnen het programma *Eén tegen Eenzaamheid* is de Nationale Coalitie bedoeld om uitwisseling van kennis en ervaringen te bevorderen en om samenwerking tussen deelnemers te faciliteren. De Nationale Coalitie richt zich daarbij op het stimuleren van een beweging op lokaal niveau, bijvoorbeeld door het laten participeren van filialen en vestigingen van landelijke partijen in lokale coalities.

We hebben in het kader van deze nulmeting gesproken met negen deelnemers aan de Nationale Coalitie (bijlage 2), waarbij is gestreefd naar een zekere spreiding onder de deelnemersgroepen.

2.2 Constateringen

Respondenten benadrukken het belang van de brede maatschappelijke beweging rondom het tegengaan van eenzaamheid onder ouderen, die de afgelopen periode met het programma *Eén tegen Eenzaamheid* is ingezet. Een beweging waarin publieke en private partijen zich ieder voor zich en gezamenlijk inspannen om eenzaamheid tegen te gaan.

Het programma borduurt voort op de *Coalitie Erbij*[1], maar is nadrukkelijk een verbreding en een verdieping ten opzichte van het werk van deze coalitie.

Respondenten geven aan dat de grote diversiteit van partijen in de Nationale Coalitie, naar aard, achtergrond en omvang, de mogelijkheid biedt om elkaar te versterken. Sommige deelnemers aan de Nationale Coalitie richten zich vooral op landelijke actie. Andere deelnemers sturen (ook) aan op actie in lokale situaties, bijvoorbeeld door filialen of vestigingen te stimuleren en te faciliteren deel te nemen aan lokale coalities en/of activiteiten te ondernemen gericht op het verminderen van eenzaamheid. De Nationale Coalitie biedt ook een kans om samenwerkingsverbanden aan te gaan en nieuwe initiatieven te ontwikkelen voor vermindering van eenzaamheid.

[1] De *Coalitie Erbij* is in 2008 opgericht door een aantal maatschappelijke organisaties om het thema eenzaamheid te agenderen. De coalitie is 10 jaar lang gesteund door het ministerie van VWS en houdt eind 2018 op te bestaan. Het opgebouwde netwerk en de ontwikkelde kennis zijn overgedragen aan het programmateam en kunnen op termijn worden ondergebracht bij het Centrum tegen Eenzaamheid.

De Nationale Coalitie breidt nog voortdurend uit. Des te bekender de Nationale Coalitie wordt, hoe groter de aanzuigingskracht hiervan is, aldus respondenten. In bijeenkomsten ontmoeten de partijen elkaar en wordt gewerkt aan kennisontwikkeling en kennisdeling.

Deelnemers aan de Nationale Coalitie hebben verschillende redenen om zich in te willen zetten voor vermindering van eenzaamheid onder mensen. Onder de deelnemers zijn organisaties waarvoor het werken aan eenzaamheid, of breder 'het welzijn van kwetsbare mensen', tot hun corebusiness behoort, het is de grond van hun bestaan. Denk aan (willekeurig, niet uitputtend) het Oranjefonds, Sociaal Werk Nederland, stichting Vier het Leven, et cetera.

Er zijn ook deelnemers waarvoor het werken aan het verminderen van eenzaamheid en het bevorderen van welzijn een belangrijk onderdeel van hun maatschappelijke opdracht is, naast andere doelen van hun bestaan. Zoals (willekeurig, niet uitputtend) ouderenbonden, patiëntenverenigingen, sportbonden, NL voor elkaar, de stichting Appeltaartconcerten, et cetera.

Daarnaast zijn er partijen die zich vanuit een bepaalde maatschappelijke betrokkenheid willen inzetten voor het tegengaan van eenzaamheid, terwijl dit niet hun corebusiness is. Bijvoorbeeld (willekeurig, niet uitputtend) PostNL, winkelketens, omroepverenigingen, verzekerings-maatschappijen, banken en musea. Een deel van deze partijen heeft praktische mogelijkheden die kunnen worden ingezet voor het verminderen van eenzaamheid, van 'ogen in de straat', tot het beschikbaar stellen van faciliteiten, capaciteit, geld en het deelnemen aan activiteiten.

De deelnemers zoeken in de Nationale Coalitie inspiratie bij elkaar, maar zeker ook mogelijkheden voor verbinding en versterking, om door een bundeling van krachten tot betere resultaten te komen voor mensen die eenzaamheid ervaren. Deelnemers waarbij het tegengaan van eenzaamheid (onderdeel van) hun corebusiness is zoeken naar mogelijkheden om ervaringen te delen en expertise in te zetten. De deelnemers waarvoor het werken aan welzijn niet behoort tot hun corebusiness zoeken naar concrete ideeën en suggesties om bij te kunnen dragen aan het bestrijden van eenzaamheid. Zij geven aan graag ondersteuning te willen krijgen bij het daadwerkelijk invulling geven aan hun mogelijkheden.

2.3 Uitdagingen

Uit de gesprekken zoals we die hebben gevoerd, komen de volgende belangrijke uitdagingen voor de Nationale Coalitie voor de komende periode naar voren:

1. De afgelopen periode is voornamelijk gewerkt aan het werven van deelnemers aan de Nationale Coalitie, aan het elkaar leren kennen, aan het leggen van verbindingen tussen de deelnemers en aan het uitwisselen van goede voorbeelden.
   Uitdaging die de partijen ervaren is om de meerwaarde van de Nationale Coalitie verder te vergroten, door:
   - het aangaan van nieuwe samenwerkingsverbanden;
   - het ontwikkelen en uitrollen van nieuwe initiatieven, met de Nationale Coalitie als vliegwiel;
   - het stimuleren, faciliteren en versterken van lokale coalities door/ vanuit deelnemers aan de Nationale Coalitie.

2. In de Nationale Coalitie zit een grote diversiteit van partijen. Er is sprake van verschillen tussen deelnemers als het gaat om de affiniteit met, kennis over en ervaring met het thema eenzaamheid. Ook is sprake van verschillen in bijdragen die partijen kunnen en/of willen leveren aan het tegengaan ervan.
   Uitdaging is om (nog meer) gebruik te maken van deze diversiteit om een optimale betrokkenheid van partijen te realiseren, zodat iedere partij maximaal kan bijdragen aan de verdere vermindering van eenzaamheid. Met name partijen waarvoor het werken aan de samenleving of het verminderen van eenzaamheid niet tot de corebusiness behoort, hebben behoefte aan ondersteuning bij het concretiseren van mogelijkheden hoe ze dit in samenwerking met anderen kunnen doen.

3. Het tegengaan van eenzaamheid is het centrale thema van het programma *Eén tegen Eenzaamheid*. De aandacht hiervoor werkt taboedoorbrekend, aldus respondenten. In de praktijk kan het benoemen van eenzaamheid echter ook stigmatiserend werken en als afhankelijk makend worden gezien.
   Uitdaging is het stimuleren en faciliteren van ontwikkelingen die bijdragen aan het verminderen van eenzaamheid, zo mogelijk ook zonder het thema eenzaamheid centraal te zetten.

4. In de Nationale Coalitie ligt de nadruk vooral op (het uitwisselen van) goede voorbeelden uit de praktijk.
   Uitdaging is nadrukkelijker aandacht te geven aan werkwijzen of activiteiten waarvan bekend is dat ze juist *niet* werken. Om te voorkomen dat energie, enthousiasme en betrokkenheid verloren gaan omdat geen (duurzame) resultaten worden bereikt.

5. Het programma is gericht op 75+ers. Daarmee wordt het thema eenzaamheid in de beeldvorming vooral gekoppeld aan toenemende kwetsbaarheid van ouderen, een groep die toeneemt in omvang. Eenzaamheid komt echter onder alle leeftijden voor.
   Uitdaging is om met behoud van verbinding en focus op het thema eenzaamheid te komen tot een aanpak waarmee het tegengaan van eenzaamheid onder alle leeftijden wordt gefaciliteerd, al dan niet met aandacht voor specifieke groepen kwetsbare mensen. Waarbij ook accent wordt gelegd op het inzetten van preventieve activiteiten, bijvoorbeeld voor de leeftijdscategorie 50 – 75 jaar.

3. Lokale coalities

In veel gemeenten functioneren lokale coalities. Deze variëren in samenstelling en fase van ontwikkeling. Locatie coalities hebben vooral behoefte aan adviezen en ondersteuning vanuit het programma over hoe zij praktisch kunnen werken aan het verminderen van eenzaamheid.

3.1 Algemeen

Eind 2019 hebben 128 gemeenten zich aangesloten bij het programma *Eén tegen Eenzaamheid*. We hebben in het kader van deze eerste fase van het evaluatieonderzoek met acht lokale coalities binnen gemeenten gesproken (bijlage 2) die zich hebben aangesloten bij het programma *Eén tegen Eenzaamheid. W*aarbij is gestreefd naar een zekere spreiding in de mate van ontwikkeling van de betreffende lokale coalities.

Dit gesprek hebben ondermeer gevoerd aan de hand van de vijf pijlers voor de lokale aanpak die binnen het programma zijn vastgesteld (zie ook bijlage 3):

1. Bestuurlijk commitment
2. Sterk lokaal netwerk
3. Betrekken doelgroep
4. Duurzame aanpak
5. Monitoring en evaluatie

Het programma *Eén tegen Eenzaamheid* heeft bij twee van deze acht lokale coalities geleid tot het ontstaan van de lokale coalitie. Voor zes van de acht coalities die we hebben gesproken, geldt dat deze tot op zekere hoogte al bestonden voordat het programma werd opgestart. Waarbij vijf van deze coalities aangeven dat het programma een duidelijke impuls heeft gegeven aan hun ontwikkeling en aan de activiteiten die vanuit de coalitie ondernomen worden. Onder andere door de landelijk gegenereerde aandacht voor het thema eenzaamheid. Dit heeft er onder meer toe geleid dat het tegengaan van eenzaamheid een nadrukkelijke plek heeft gekregen in gemeentelijke coalitieakkoorden. Ook zetten gemeenten bij alle lokale coalities die we hebben gesproken gemeentelijke beleidscapaciteit in.

De gemeenten hebben zich aangesloten bij het programma *Eén tegen Eenzaamheid* om aan de lokale situatie een boost te geven, om gebruik te kunnen maken van de mogelijkheden die het programma biedt (van informatie en advies tot ontmoeting en ondersteuning) en ook omdat ze zich hiermee kunnen profileren.

3.2 Constateringen

Tijdens de gesprekken met lokale coalities die we hebben gevoerd, komen we een grote mate van gedrevenheid en betrokkenheid tegen bij de deelnemers. Door de deelnemers aan de lokale coalities wordt een breed scala aan activiteiten ondernomen gericht op vermindering van eenzaamheid onder mensen. Meestal gericht op meerdere leeftijdscategorieën.

Lokale coalities gericht op het verminderen van eenzaamheid variëren in samenstelling en fase van ontwikkeling, van net gestart tot al jaren bestaand. Personen die deel uitmaken van de lokale coalities hebben een vrijwillige of een beroepsmatige achtergrond. Voorbeelden zijn bestuurders van ouderenbonden, kerken en serviceorganisaties (zoals de Rotary), leidinggevenden van zorg- en welzijnsorganisaties,

eerstelijns medewerkers als praktijkondersteuners van huisartsen en wijkverpleegkundigen, beleidsmedewerkers van gemeenten, et cetera. In alle lokale coalities die we hebben gesproken, is sprake van een mix van achtergronden van de deelnemers.

Binnen de lokale coalities wordt gestreefd te komen tot een sterk netwerk met veel onderlinge verbinding. De deelnemers die we hebben gesproken, geven aan dat dit in wisselende mate het geval is en dat ze de kracht van het netwerk bijna allemaal graag nog willen versterken.

Eenzaamheid is van alle leeftijden

De deelnemers in de lokale coalities en de Nationale Coalitie signaleren dat eenzaamheid van alle leeftijden is, van jong tot oud. Het programma *Eén tegen Eenzaamheid* richt zich op mensen ouder dan 75 jaar. Dat is volgens hen een prima vertrekpunt focus te kunnen aanbrengen in dit programma. De deelnemers richten zich in de praktijk echter op alle leeftijden. Mede vanuit preventie-oogpunt: 'jong geleerd, is oud gedaan'. Door mensen van jongs af aan toe te rusten met kennis en vaardigheden kunnen in een volgende levensfase problemen met eenzaamheid worden voorkomen.

Bij zes van de acht lokale coalities zijn ondernemers betrokken. Hierbij gaat het deels om filiaalhouders van organisaties die deelnemen aan de Nationale Coalitie, maar vooral ook om lokale winkeliers. Zij willen een bijdrage leveren aan het verminderen van eenzaamheid onder eigen klanten en/of in de eigen wijk. Bij de andere twee lokale coalities is het de bedoeling om ondernemers te gaan betrekken. Bij één lokale coalitie is sprake van een al jaren bestaande samenwerking met een groot aantal lokale ondernemers vanuit de hele stad.

De rol van gemeenten in de lokale coalities verschilt, van initiërend tot trekker tot faciliterend. Binnen één lokale coalitie die we hebben gesproken, is de gemeente vooral gewoon deelnemer aan de lokale coalitie en ligt het initiatief voor het realiseren van de lokale coalitie bij een van de maatschappelijke partners. Bij drie lokale coalities ligt het initiatief voor en het trekken van de coalitie bij de gemeente. Bij vier lokale coalities die we hebben gesproken, is de gemeente duidelijk aan het opschuiven van initiatiefnemer naar deelnemer. Bij alle lokale coalities die we hebben gesproken, hebben gemeenten de intentie om de inzet op het verminderen van eenzaamheid en het trekken van de lokale coalitie op termijn maatschappelijk in te bedden.

Bij de lokale coalities die we hebben gesproken, heeft de gemeente een belangrijke ondersteunende rol. Met name door het inzetten van ambtelijke capaciteit en door de verbindende en stuwende kracht van (een) betrokken wethouder(s). Er is derhalve sprake van gemeentelijk bestuurlijk commitment. De deelnemers geven aan dat er evengoed commitment is en nodig is van de besturen van deelnemende partijen.

Alle partijen in de lokale coalities willen de doelgroep graag betrekken bij de organisatie en uitvoering van hun activiteiten. Dat blijken ze in de praktijk echter ook moeilijk te vinden om te realiseren.

Alle gemeenten stellen een -beperkt- financieel budget ter beschikking aan de lokale coalities. Deze budgetten zijn met name bedoeld om activiteiten te kunnen realiseren, zoals bijvoorbeeld zaalhuur voor activiteiten in het kader van *De Week tegen Eenzaamheid*. Binnen zeven lokale coalities wordt aangegeven dat het werken aan de vermindering van eenzaamheid onderdeel is van de reguliere budgetten van de

deelnemers (van vrijwillig tot beroepsmatig, veelal via subsidiëring geregeld). Partijen staan hier over het algemeen positief tegenover, omdat vermindering van eenzaamheid volgens hen duurzaam moet worden aangepakt en niet moet worden opgehangen aan tijdelijke projectsubsidies. Binnen één lokale coalitie die we hebben gesproken geven de deelnemers aan wel behoefte te hebben aan extra financiële middelen.

Alle lokale coalities die we hebben gesproken, geven aan gebruik te maken van de publicitaire aandacht voor eenzaamheid die vanuit het programma *Eén tegen Eenzaamheid* wordt gegenereerd. Bij de vorming van lokale coalities, bij het uitwerken en invullen van activiteiten vanuit lokale coalities en bij lokale communicatie-acties wordt dan aangehaakt op de grote landelijke publiekscampagnes over eenzaamheid.

Alle lokale coalities hebben de Toolkit van het programma bekeken. Vanuit twee coalities, die al lange tijd bestaan, wordt aangegeven dat zij juist input leveren aan deze Toolkit door het delen van ervaring en werkwijzen/instrumenten. Voor twee lokale coalities geldt dat zij in hun ontwikkeling nog niet zo ver zijn dat ze gebruik maken van de Toolkit. Zij geven wel aan op korte termijn te willen doen. De andere vier lokale coalities geven aan dat ze weliswaar gebruik maken van de Toolkit, maar dat de aangereikte handreikingen en instrumenten voor hen nog concreter en praktischer mogen zijn. Ze geven aan behoefte te hebben aan een beperkt aantal concreet uitgewerkte tools.

De lokale coalities die we hebben gesproken, hebben geen directe verbinding met de Wetenschappelijke Adviescommissie van het programma *Eén tegen Eenzaamheid*.

De lokale coalities geven aan behoefte te hebben aan eenvoudig instrumentarium voor lokale monitoring en evaluatie van+ de effecten van hun inspanningen op het gebied van voorkomen en verminderen van eenzaamheid. Dit instrumentarium moet zich niet alleen richten op 75+ers, maar op meerdere leeftijdscategorieën.

Compacte en concrete Toolkit

De deelnemers die we hebben gesproken, laten zich graag inspireren door en borduren voort op goede voorbeelden van anderen, waarbij ze vragen:

- neem in de Toolkit een beperkte set handreikingen, werkwijzen en/of interventies op, liever dan 'een bos vol bomen';
- zorg daarbij voor concrete en praktische instructies, ofwel 'doe dit en doe dat', maar ook 'doe dit niet, omdat dit niet werkt'.

Want we willen samen aan de slag. We zijn gericht op het uitvoeren van activiteiten en behalen van resultaten. Daarbij hebben we zelf weinig of geen mogelijkheden zaken uit te werken, te onderzoeken en/of proefondervindelijk te ontdekken. We maken daarom graag gebruik van bewezen werkende interventies.

3.3 Uitdagingen

Uit gesprekken die we hebben gevoerd, komen de volgende belangrijke uitdagingen voor de lokale coalities voor de komende periode naar voren:

1. Het enthousiasme, de betrokkenheid is groot. Veel lokale coalities staan voor de uitdaging om vanuit de fase van kennismaking, oriëntatie en het leggen van verbindingen over te gaan tot actie:

het daadwerkelijk tegengaan van eenzaamheid onder ouderen, vanuit de wetenschap dat het behalen van duurzame resultaten een kwestie is van lange adem. Dit vraagt ook om langjarig politiek commitment, niet alleen nationaal, maar vooral ook lokaal.

2. De deelnemers die we hebben gesproken in de lokale coalities hebben behoefte aan een beperkte set concrete en praktisch toepasbare adviezen, instructies en handreikingen. Voorbeelden zijn adviezen over hoe lokaal duurzaam kan worden samengewerkt, adviezen over het bereiken van (de) doelgroep(en), adviezen over hoe verbinding kan worden gelegd met (beleids-) terreinen die raken aan eenzaamheid, zoals inzet van vrijwilligers, de verbinding met statushouders, de relatie met sport en recreatie, et cetera. De huidige Toolkit is volgens respondenten vaak globaal van aard en behoeft aanscherping.

3. Er zijn lokale coalities die een bredere focus hebben als het gaat om het tegengaan van eenzaamheid dan alleen ouderen. Soms wordt daarbij gefocust op specifieke doelgroepen. Ook zijn er lokale coalities die inzetten op preventief werken bij mensen jonger dan 75 jaar, om de kans te verkleinen op het ontstaan van eenzaamheid op latere leeftijd. In lijn hiermee geven verschillende respondenten aan dat de ondersteuning vanuit het programma wellicht moet worden verbreed op deze thema's.

4. In lokale coalities wordt nog nauwelijks invulling gegeven aan monitoring en evaluatie (pijler 5). Ook omdat er weinig beeld bestaat bij hoe dit kan en omdat het ontbreekt aan instrumentarium. Er is behoefte aan ondersteuning vanuit het programma op dit gebied. Waarbij het met name gaat om het zicht krijgen op effecten van interventies in de lokale uitvoeringspraktijk op de ervaren eenzaamheid onder mensen.

5. De lokale coalities hebben over het algemeen een beperkt budget tot hun beschikking, grotendeels afkomstig van gemeenten. Dit is bijvoorbeeld nodig voor organiseren van gezamenlijke activiteiten en communicatie-uitingen. De betrokkenen geven ook aan dat via bestaande subsidiestromen en overige geldmiddelen er over het algemeen voldoende middelen beschikbaar zijn voor partijen om invulling te kunnen geven aan hun rol op het gebied van tegengaan van eenzaamheid. Wel kan dit vragen om een herijking van de opdracht van gemeenten aan gesubsidieerde of gecontracteerde organisaties.

4. Adviseurs lokale coalities

Vanuit het ministerie van VWS ondersteunen adviseurs gemeenten bij het vormgeven aan en invullen van lokale coalities.

4.1 Algemeen

Het programma *Eén tegen Eenzaamheid* is opgestart in 2018. Het programmateam verzorgt de coördinatie van alle activiteiten van het programma. Vanuit het programma worden adviseurs ingezet die ondersteuning bieden aan gemeenten bij de vorming van lokale coalities. Per gemeente hebben de adviseurs zes dagen beschikbaar om te helpen bij de ontwikkeling, invulling en uitvoering van lokale coalities. Verder is een aantal ambassadeurs bezig met het motiveren van gemeenten om zich aan te sluiten bij het programma *Eén tegen Eenzaamheid* .

De bemensing van het team van adviseurs van lokale coalities (Team Lokaal) is in de loop van 2019 geleidelijk ingevuld. Daarmee kon ook de ondersteuning van lokale coalities worden opgestart. Het ministerie van VWS heeft de adviseurs deels zelf in dienst. Via een aanbesteding zijn medio 2019 ook extern adviseurs geworven voor deze ondersteuning .

4.2 Constateringen

Op landelijk niveau zijn het programmateam en de onderdelen daarvan bekend bij de leden van de Nationale Coalitie. Op lokaal niveau kent men het programma als zodanig. De verbinding met het landelijke programma, deelname aan activiteiten bijvoorbeeld, verloopt vooral via de gemeentelijke medewerkers. Sommige lokale betrokkenen kennen ook de mensen achter het programma, bijvoorbeeld vanuit deelname aan landelijke of regionale bijeenkomsten van het programma.

De rol en rolinvulling van de ambassadeurs wordt positief gewaardeerd. Respondenten geven aan dat zij een belangrijke bijdrage leveren aan een snelle groei van draagvlak voor en deelname aan het programma.

De ondersteuning van gemeenten door de adviseurs vanuit het programma wordt over het algemeen positief gewaardeerd. De adviseurs hebben volgens de respondenten veel en ook praktische kennis, waardoor ze vanuit hun expertise duidelijk bijdragen aan de lokale ontwikkelingen.

4.3 Uitdagingen

Uit de gesprekken zoals we die hebben gevoerd, komen de volgende belangrijke uitdagingen voor de adviseurs van lokale coalities voor de komende periode naar voren:

1. Er is behoefte aan verdere verduidelijking over de rolinvulling van de adviseurs, zowel binnen het programma, als bij partijen die verbonden zijn aan de Nationale Coalitie en aan lokale coalities. Daarbij is vooral de vraag waarvoor adviseurs ingezet kunnen, maar ook waarvoor de adviseurs niet inzetbaar zijn. Het is bijvoorbeeld niet zo dat de adviseurs als 'gratis beleidscapaciteit' kunnen worden beschouwd en ingezet door gemeenten.

2. De adviseurs werken aan het nog verder versterken van hun rol door onderlinge afstemming en uitwisseling van ervaringen uit de uitvoeringpraktijk, onder meer via intervisie en masterclasses.

3. Het verminderen van eenzaamheid is een van de vele invalshoeken als het gaat om het zorgen voor en ondersteunen van kwetsbare mensen. Het is van belang om verbindingen te realiseren tussen domeinen, zodat benaderingen elkaar kunnen versterken. Denk hierbij het verbinden van welzijn, werken, wonen, inkomen en zorg. Adviseurs kunnen lokale coalities hierbij ondersteunen.

4. In diverse gemeenten wordt gewerkt aan het ontwikkelen van signaalpunten voor eenzaamheid. Belangrijk aandachtspunt hierbij is het inrichten van de opvolging van signalen en meldingen. Bij partijen bestaan nog veel vragen over hoe dit te doen. Adviseurs kunnen gemeenten hierbij ondersteunen.

5. Er zijn verschillen tussen partijen die deelnemen aan de lokale coalities in ervaring, expertise en naar mogelijkheden om bij te dragen aan het tegengaan van eenzaamheid. Dat levert een uitdaging op voor de adviseurs om iedereen op maat te betrekken en te ondersteunen.

5. Wetenschappelijke adviescommissie

De Wetenschappelijke Adviescommissie voedt het programma *met kennis en inzicht over het tegengaan van eenzaamheid en adviseert over het monitoren van de effecten van het* programma.

5.1 Algemeen

In het kader van het programma *Eén tegen Eenzaamheid* is een breed samengestelde Wetenschappelijke Adviescommissie ingericht, de WAC. Deze onafhankelijke commissie bestaat uit elf wetenschappers die het programma adviseren over de monitoring van eenzaamheid, de effectiviteit van interventies en de onderzoeksagenda met betrekking tot eenzaamheid.

De WAC is ingesteld om bestaande wetenschappelijke inzichten over het tegengaan van eenzaamheid optimaal in te kunnen zetten in het kader van het programma *en om nieuwe wetenschappelijke inzichten te ontwikkelen.*

De WAC heeft inmiddels twee adviezen uitgebracht. In het voorjaar van 2019 heeft de WAC geadviseerd over de wijze waarop de prevalentie van eenzaamheid kan worden gemeten. Daarnaast is geadviseerd over de wijze waarop procesindicatoren kunnen worden gemeten om een beeld te krijgen bij de vraag of de omstandigheden veranderen die eenzaamheid kunnen verminderen.

In de zomer van 2019 heeft de WAC een advies uitgebracht over het inzetten van het budget voor onderzoek. Waarbij is aangegeven dat dit vooral moet worden ingezet op het beschrijven en onderbouwen van interventies op het gebied van eenzaamheid. De WAC adviseert om aan te sluiten bij te systematiek die door Movisie wordt gehanteerd voor de databank met effectieve interventies. Beide adviezen zijn overgenomen door de minister en worden binnen het programma uitgevoerd. Begin 2020 presenteert de WAC haar meerjarige onderzoeksagenda.

Eenzaamheid staat niet alleen

De deelnemers die we hebben gesproken geven aan dat werken aan eenzaamheid noodzakelijk is. Aandachtspunt is dat eenzaamheid vaak niet op zichzelf staat. Mensen die eenzaamheid ervaren, kennen vaak ook andere problemen. In combinatie met eenzaamheid kunnen ook huisvesting, schulden, zingeving, werk, lichamelijke klachten, relaties en psychische klachten spelen. Daarom is het van belang vanuit een brede blik met mensen in gesprek te gaan, waarbij het vertrekpunt van gesprek prima gevoelens van eenzaamheid kunnen zijn!

5.2 Constateringen

Respondenten die bekend zijn met de WAC (binnen en buiten de WAC) zijn positief over het feit dat een Wetenschappelijke Adviescommissie is ingesteld in het kader van het programma *Eén tegen Eenzaamheid*. Betrokkenen geven aan dat de adviescommissie als 'inhoudelijk geweten' functioneert en borgt dat het programma de benodigde diepgang heeft en houdt. De respondenten zijn positief over de samenstelling van de WAC en over de adviezen die de WAC heeft uitgebracht.

Respondenten binnen en buiten de WAC geven aan dat de rolinvulling van de WAC zich gaandeweg het programma uitkristalliseert. Daarbij ervaren zij een zekere spanning tussen het tempo dat binnen het programma *Eén tegen Eenzaamheid* wordt gemaakt en het meer fundamentele karakter van de kennisontwikkeling op het gebied van verminderen van eenzaamheid binnen de WAC. De wisselwerking tussen de uitvoeringspraktijk (lokaal en nationaal) en de wetenschap kan volgens deze betrokkenen verder worden versterkt.

5.3 Uitdagingen

Uit de gesprekken zoals we die hebben gevoerd, komen de volgende belangrijke uitdagingen voor de Wetenschappelijke Adviescommissie (WAC) voor de komende periode naar voren:

1. Het vergroten van de toegevoegde waarde van de WAC voor de lokale uitvoeringspraktijk. Deelnemers aan de Nationale Coalitie en met name de lokale coalities hebben behoefte aan praktisch toepasbare instructies en handreikingen, met wetenschappelijke onderbouwing, ten aanzien van effectieve interventies en het monitoren van eenzaamheid onder ouderen.
   Uitdaging is om vanuit de WAC mee te denken over en mee te werken aan deze instructies en handreikingen.

2. In de lokale situaties is sprake van een grote mate van diversiteit in de doelgroepen mensen die eenzaamheid ervaren, de betrokkenen partijen en de aard en mate van publiek private samenwerking.
   Uitdaging voor de WAC is passend te adviseren voor deze brede schakering van lokale situaties.

3. Uitdaging is het opstellen van een meerjarige onderzoeksagenda met aandacht voor specifieke elementen uit het programma, zoals effecten van verschillen in de wijze waarop het sociaal domein lokaal is ingericht, effecten van publiek private samenwerking bij interventies rondom het verminderen van eenzaamheid en effecten van interventies die zijn gericht op het voorkomen van eenzaamheid (preventie).

6. Regierol VWS

Het ministerie van VWS is de initiatiefnemer tot en voert de regie over het programma *Eén tegen Eenzaamheid.*

6.1 Algemeen

Het initiatief tot en de regievoering over het programma *Eén tegen Eenzaamheid* ligt bij het ministerie van VWS. Hiervoor is onder meer gekozen om de maatschappelijke beweging rondom het tegengaan van eenzaamheid een krachtige impuls te geven. Het programmateam coördineert de activiteiten en communicatie van het programma.

Doordat het programma is gepositioneerd bij het ministerie van VWS is het ministerie direct betrokken bij de uitvoering van haar beleid rondom het tegengaan van eenzaamheid onder ouderen. Voorafgaand aan het programma *Eén tegen Eenzaamheid* functioneerde de Coalitie Erbij, die op 1 januari 2019 haar werkzaamheden beëindigde.

Hoe kan de aandacht voor het verminderen van eenzaamheid optimaal langjarig worden belegd in de samenleving?

6.2 Constateringen

Het beleggen van het programma bij het ministerie van VWS wordt over het algemeen positief gewaardeerd, door respondenten. Dit heeft vooral te maken met de snelheid en voortvarendheid van het in gang zetten van activiteiten. Diverse respondenten geven aan dat onder meer de doorzettingsmacht van het ministerie voor versnelling heeft gezorgd, omdat hierdoor bestaande posities en patronen rondom het verminderen van eenzaamheid konden worden doorbroken en een nieuwe dynamiek met deels nieuwe partijen kon worden gecreëerd. De ministeriële betrokkenheid wordt zeer gewaardeerd en draagt volgens betrokkenen bij aan snelle ontwikkelingen, zowel nationaal als lokaal, in de aanpak van eenzaamheid.

Eenzaamheid is van alle tijden

De deelnemers die we hebben gesproken geven aan dat eenzaamheid niet nieuw is. Eenzaamheid is ook taai. En eenzaamheid ligt bij mensen altijd op de loer. Preventie van en verminderen van eenzaamheid vergt een lange adem. En het vraagt om blijvende aandacht. Dat maakt het nodig om de aandacht voor eenzaamheid structureel te beleggen in de samenleving. De (landelijke) overheid probeert hierbij terug te treden, niet alles 'op het bordje van de overheid' te nemen of te laten liggen. Tegelijk zoekt de overheid naar mogelijkheden om deze aandacht te steunen en stimuleren, om maatschappelijke impact te bereiken.

Er worden ook kanttekeningen geplaatst dat het ministerie zelf de regie voert over het programma vanuit het programmateam. Deze hebben vooral betrekking op het risico dat het beeld ontstaat dat nu voor het eerst aan het tegengaan van eenzaamheid wordt gewerkt, terwijl dit al decennialang gebeurt, door partijen met veel expertise op dit gebied. Respondenten geven ook aan dat bestaande kennis, kunde en ervaring nog beter kan worden benut in het programma *Eén tegen Eenzaamheid*. Ook wordt opgemerkt dat een ministerie niet is ingericht op het

uitvoeren van een dergelijk programma. Dat kan gevolgen hebben voor de uitvoeringskracht van het programma en zeker voor de duurzame invulling van de regievoering op het programma.

6.3 Uitdagingen

De belangrijkste uitdaging die de respondenten zien als het gaat om de huidige rol van het ministerie van VWS, is het borgen van duurzame aandacht voor het tegengaan van eenzaamheid. De maatschappelijke betrokkenheid die nodig is om de gewenste trendbreuk te realiseren in de eenzaamheid onder ouderen vergt langjarig en blijvend aandacht, ver voorbij de huidige kabinetsperiode. De uitdaging is waar en hoe dit (op termijn) te beleggen in de samenleving, omdat dit niet duurzaam binnen het ministerie van VWS kan liggen.

In het verlengde van de landelijke regievoering ligt er ook een uitdaging ten aanzien van regievoering op lokaal niveau. Iedere lokale situatie kent een eigen dynamiek, met grote verschillen in betrokken partijen en rolverdelingen. Dit roept de vraag op hoe dit duurzaam maatschappelijk kan worden verankerd. De gemeenten die we hebben gesproken bij deze evaluatie geven aan dat zij dit het liefst in de samenleving willen beleggen.

7. Conclusies

In dit hoofdstuk gaan we in op de conclusies die te trekken zijn vanuit deze eerste fase in het kader van de evaluatie van het programma *Eén tegen Eenzaamheid ten aanzien van de centrale vraagstelling en de onderliggende onderzoeksvragen.*

7.1 Algemeen

Deze evaluatie betreft een kwalitatief onderzoek. Deze evaluatie is gericht op de effectiviteit van de strategie die is gekozen bij de opzet van het programma *Eén tegen Eenzaamheid*. Beoogd wordt dat een duurzame aanpak van eenzaamheid ontstaat. We kijken met deze evaluatie naar de werking van het programma Eén tegen Eenzaamheid als zodanig. Het effect van het programma op de daadwerkelijk ervaren eenzaamheid onder ouderen (de prevalentie van eenzaamheid) wordt onderzocht door het RIVM en valt buiten de scope van onze evaluatie.

7.2 Centrale vraagstelling en conclusie

De centrale vraagstelling voor deze evaluatie van inrichting en functioneren van het programma Eén tegen Eenzaamheid is:
'Draagt de ingezette strategie, inrichting en de ondersteuningsstructuur binnen het programma *Eén tegen Eenzaamheid bij tot het ontstaan van een nieuwe en duurzame aanpak van eenzaamheid?'*

Deze vraagstelling is mede te bezien in het licht van de pilot Lerend evalueren van het ministerie van VWS. In het kader van deze pilot wil de overheid meer inzicht krijgen in de doeltreffendheid en doelmatigheid van het beleid dat zij voert.

Conclusie

Aandacht hebben voor en werken aan bestrijding van eenzaamheid is niet nieuw. Deze aandacht was er al ver voor de opstart van het programma *Eén tegen Eenzaamheid*, zowel bij landelijke organisaties en overheid als bij lokale organisaties en overheid. Met het programma heeft deze aandacht een nieuwe boost gekregen. Door de activiteiten vanuit het programma is eenzaamheid opnieuw en breed maatschappelijk landelijk en lokaal op de kaart gezet en wordt gewerkt aan het uit de taboesfeer halen van dit thema. De inzet vanuit het ministerie van VWS en de actieve betrokkenheid van de minister hebben hier naar de ervaring van de respondenten sterk aan bijgedragen.

Het programma *Eén tegen Eenzaamheid* is ondertussen ingericht en op gang gekomen. Eenzaamheid is een problematiek die blijvende inzet vergt. Het programma in haar huidige vorm hangt nu aan de inzet vanuit het ministerie van VWS. Het lijkt de potentie in zich te hebben om langdurig de aandacht voor eenzaamheid te kunnen stimuleren. Hier zijn ook structureel middelen voor gereserveerd. Er moeten nog keuzes worden gemaakt in welke vorm dit wordt gegoten, waarbij een maatschappelijke verankering buiten het ministerie van VWS wordt nagestreefd. Bij de volgende fasen van deze evaluatie gaan we hier dieper op in, op dit moment is nog niet duidelijk hoe dit vorm gaat krijgen en of dat dan ook een duurzame oplossing is.

Inzet van de minister helpt

Door deelnemers die we hebben gesproken wordt aangegeven: als het ministerie en de minister 'er voor gaan staan', dan veroorzaakt dat beweging in de maatschappij. Dat is een versnellende factor van het programma *Eén tegen Eenzaamheid*.

Gezien de brede beweging die landelijk en lokaal op gang is gekomen ten aanzien van de preventie en bestrijding van eenzaamheid concluderen we als onderzoekers dat de opzet en werking van het programma *Eén tegen Eenzaamheid* tot nu in ieder geval beweging heeft veroorzaakt. Uit deze nulmeting van het programma *Eén tegen Eenzaamheid* komt het volgende beeld naar voren, dat we hebben gedeeld met en dat wordt herkend door de deelnemers aan de leertafel:

1. Het programma *Eén tegen Eenzaamheid* functioneert zoals vooraf is uitgelijnd. De opzet van het programma wordt door de meeste betrokkenen positief gewaardeerd.

2. Het programma geeft een versnelling aan het werken aan het verminderen van eenzaamheid. Het thema eenzaamheid is op de kaart gezet, er is veel publicitaire aandacht gegenereerd, er wordt gewerkt aan taboedoorbreking, er zijn landelijke acties in gang gezet met veelal ook een lokale koppeling en veel partijen, nationaal en lokaal, hebben zich gecommitteerd aan het tegengaan van eenzaamheid onder ouderen. Veel mensen in Nederland hebben dit kunnen ervaren.

3. De Nationale Coalitie kent inmiddels een groot aantal deelnemers. De uitdaging is het functioneren van de Nationale Coalitie verder te versterken en de meerwaarde van de Nationale Coalitie voor de lokale coalities te vergroten.

4. In een groot aantal gemeenten zijn lokale coalities gevormd. Enkele coalities bestonden al voordat het programma werd gestart. Er wordt aan gewerkt om de komende jaren in nog meer gemeenten lokale coalities tot stand te laten komen.

5. De ondersteuning van de uitvoeringskracht van de lokale coalities vanuit het programma kan verder worden versterkt door het bieden van een beperkte set concrete en praktische instrumenten en het nog verder toerusten van adviseurs van het programma.

6. De wisselwerking tussen kennisontwikkeling en kennistoepassing kan verder worden versterkt. Dit vraagt om kruisbestuiving tussen de Wetenschappelijke Adviescommissie, de Nationale Coalitie en de lokale coalities. Zodat nieuwe kennis wordt ontwikkeld en bestaande kennis optimaal wordt toegepast.

7. Het ministerie van VWS heeft een belangrijke initiërende en regie-voerende rol in het programma *Eén tegen Eenzaamheid*. Het is van belang dat op termijn de duurzame aandacht voor het verminderen van eenzaamheid maatschappelijk wordt geborgd.

7.3 Onderzoeksvragen en conclusies

Voor deze evaluatie zijn de navolgende subvragen bepaald. Per subvraag verwoorden we onze conclusie daarop.

1. **Om welke redenen sluiten gemeenten zich aan bij het programma Eén tegen Eenzaamheid en hoe wordt dit in de praktijk ervaren? Wat hebben ze aan het programma? Waar kan programma nog meer voor hen betekenen?**

   Conclusie
   Op gemeentelijk niveau worden lokale coalities gevormd, waar de gemeente in deelneemt. De gemeenten hebben hierbij vaak een initiërende en steunende rol. Deze gemeenten sluiten zich aan bij het programma *Eén tegen Eenzaamheid*. Gemeenten hebben zorg voor hun inwoners, waaronder ook het bestrijden van eenzaamheid. Het programma *Eén tegen Eenzaamheid* biedt de mogelijkheid om de bestrijding van eenzaamheid te intensiveren en daarbij gebruik te maken van de brede landelijke aandacht daarop. Van deze stimulans en mogelijkheden maken gemeenten graag gebruik.
   De lokale coalities maken gebruik van de mogelijkheden van het programma ten aanzien van publicitaire aandacht, landelijke activiteiten en ondersteuningsmogelijkheden zoals de Toolkit en de inzet van gespecialiseerde adviseurs. Dit draagt bij aan versterking van en versnelling in de lokale aanpak. Dit draagt daarmee bij aan het bereiken van meer resultaten voor de mensen.
   De deelnemers aan de lokale coalities geven aan in ieder geval behoefte te hebben aan een compacte Toolkit met heel concrete tools, uitgewerkt op instructieniveau. Verder willen ze graag nog meer ondersteuning bij wat wel te doen en wat zeker niet te doen. En de lokale coalities zoeken ondersteuning ten aanzien van monitoring en evaluatie in de lokale situatie.

2. **Vormen gemeenten lokale coalities en maken deze gebruik van lokale filialen van partners uit de landelijke coalitie? En maken zij gebruik van het aanbod van het programma (toekomstig Centrum) (kennis, kunde, adviesuren) of wetenschappelijke adviescommissie?**

   Conclusie
   We voerden in het kader van deze evaluatie gesprekken met acht lokale coalities. Vijf van deze acht coalities zijn mede gevormd doordat het programma *Eén tegen Eenzaamheid* is ingezet. Er zijn inmiddels 128 gemeenten aangesloten bij het programma *Eén tegen Eenzaamheid*.
   De lokale coalities maken op verschillende manieren gebruik van de mogelijkheden van het programma: deelname aan landelijke bijeenkomsten, scholing, landelijke publiciteit, landelijke acties (zoals de Week tegen Eenzaamheid), de Toolkit en de inzet van advies-uren. De lokale coalities die wij spraken, hebben geen directe relatie met de Wetenschappelijke Adviescommissie, ze maken indirect wel gebruik van de opbrengsten van de WAC.

3. **In hoeverre wordt door gemeenten gebruikgemaakt van ontwikkelde instrumenten (Toolkit) uit het netwerk van Eén tegen Eenzaamheid gemeenten, zoals het Meldpunt Eenzaamheid en de Handreiking Huisbezoeken?**

   Conclusie
   De lokale coalities zoals we die hebben gesproken, hebben kennis

genomen van de Toolkit. Zeker de meer recent gestarte coalities hebben aangegeven behoefte te hebben aan een compacte Toolkit met heel concrete tools, uitgewerkt op instructieniveau.
De lokale coalities verkennen met elkaar de wens tot en mogelijkheden om een Signaalpunt Eenzaamheid in te richten en maken daarbij gebruik van de informatie die beschikbaar is vanuit het programma. Dit moet nog verder vorm krijgen.

4. ***Om welke redenen sluiten organisaties zich aan bij de landelijke coalitie en hoe wordt dit in de praktijk ervaren? Wat levert hen dit op? Wat denken zij bij te dragen?***

Conclusies
De deelnemers aan de Nationale Coalitie zoeken binnen de coalitie mogelijkheden tot verbinding en versterking. Om door afstemming en bundeling van krachten tot een beter resultaat te komen voor mensen die eenzaamheid ervaren.
Een gedeelte van de deelnemers sluit aan bij de Nationale Coalitie omdat het werken aan de samenleving en het bestrijden van eenzaamheid hun corebusiness is. Om hun werk goed te kunnen doen, is aansluiten bij deze coalitie een logische en mogelijk ook wel noodzakelijke stap.
Bij een ander deel van de deelnemers is het bestrijden van eenzaamheid niet direct de corebusiness, maar wel een belangrijk deel van hun werk of reden om te bestaan. Dat maakt het voor hen logisch om bij de Nationale Coalitie aan te sluiten, om zo een betere invulling te kunnen geven aan hun activiteiten.
Tot slot zijn er deelnemers die aansluiten bij de Nationale Coalitie omdat zij vanuit maatschappelijke betrokkenheid, al dan niet in combinatie met zakelijke overwegingen (bijvoorbeeld imago) zich willen inzetten voor de bestrijding van eenzaamheid. Deze deelnemers zoeken vooral naar mogelijkheden om concreet aan de slag te kunnen, landelijk en / of lokaal. Deze deelnemers bieden vooral hun mogelijkheden aan en willen ook graag ondersteuning of sturing krijgen richting mogelijke activiteiten.

5. ***Hoe hebben de verschillende* programma *structuuronderdelen (Nationale Commissie tegen Eenzaamheid, lokale coalities tegen eenzaamheid en Wetenschappelijke Adviescommissie) invloed op de aanpak van eenzaamheid en hoe kunnen de mensen dit merken?***

Conclusies
Mensen ervaren de activiteiten, steun en aanmoediging die er zijn vanuit hun omgeving die bijdraagt aan vermindering van beleving van eenzaamheid. Waarbij ieder mens eigen specifieke behoeften heeft.
Deze activiteiten, steun en aanmoediging komen voort uit de inzet vanuit het programma-team, de Nationale Coalitie en de lokale coalities. De WAC is vanuit de optiek van mensen op de achtergrond aanwezig, ondersteunend aan de andere gremia.
Vanuit de Nationale Coalitie worden door deelnemers directe acties uitgezet op nationaal niveau (zoals bijvoorbeeld PostNL).
Daarnaast zetten deelnemers met lokale vertegenwoordigingen (bijvoorbeeld winkels) vanuit hun landelijk kader acties in gang die op lokaal niveau worden uitgevoerd.
Binnen de Nationale Coalitie vindt afstemming en uitwisseling plaats tussen de deelnemers, waardoor betere acties richting ouderen worden ingezet.
Vanuit de lokale coalities wordt een diversiteit van activiteiten in

gang gezet die direct van invloed (kunnen) zijn op de beleving van eenzaamheid onder mensen. Ook binnen de lokale coalities vindt afstemming en uitwisseling plaats tussen de deelnemers, wat leidt tot betere acties richting de ouderen.
De WAC zorgt voor de ontwikkeling van materialen en werkwijzen die door de partijen in de Nationale en lokale coalitie(s) kunnen worden gebruikt. De WAC kan eveneens beleidsvoorstellen vanuit het programmateam en de Coalities toetsen of onderbouwing aanreiken voor voorgenomen beleid. Op deze wijze draagt de WAC bij aan de aanpak van eenzaamheid.

6. ***Gelet op de grotere beweging, waar en hoe kan het Centrum Eén tegen Eenzaamheid het beste gepositioneerd, georganiseerd en geborgd worden, ook voor lange termijn? (bijvoorbeeld binnen VWS, bij een onafhankelijke stichting, bij een netwerk van landelijke partijen, bij een kennisinstituut? Als ZBO, als stichting, als vennootschap etc.)***

Conclusies
In het kader van deze eerste fase van het evaluatieonderzoek kunnen we hier nog geen uitspraken over doen. Dit is onderwerp van onderzoek in de vervolgfase van deze evaluatie.

7. ***Gezien het bovenstaande, waar moeten we tussentijds in deze ex durante evaluatie bijsturen? (Plan-Do-Check-Act cyclus).***

Conclusies
Ten aanzien van de opzet van deze ex durante evaluatie denken wij dat het wenselijk is dat we dichter op de activiteiten en ontwikkelingen binnen het programma *Eén tegen Eenzaamheid* te blijven dan oorspronkelijk is bedacht. Dat betekent dat we denken dat het goed is dat we vanuit evaluatie-optiek (observerend) in de periode tussen de geplande meetmomenten een aantal bijeenkomsten op landelijk niveau, van het programmateam, regionale bijeenkomsten en van de WAC bijwonen. Zodat we meer zicht op en gevoel bij het functioneren van het programma krijgen. En tussentijds kunnen reflecteren richting het programma-management over de ontwikkelingen, mede in het licht van de constateringen zoals die in deze rapportage van deze nulmeting zijn gedaan. Daarmee kunnen we naar ons idee een grotere constructieve bijdrage leveren aan het programma vanuit onze rol als betrokken maar objectieve buitenstaander dan wanneer we eerst volledig op afstand blijven en in de loop van 2020 weer 'van buitenaf' naar de stand van zaken in het programma kijken.

8. ***Welke invloed hebben beleidskeuzes in de uitvoering van de Wmo 2015 op de vorm en mate van eenzaamheidsbestrijding? Is het bijvoorbeeld zo dat als de Wmo een meer collectief karakter heeft, daar meer ontmoetingsplekken en daarmee plekken voor eenzaamheidsbestrijding ontstaan?***

Conclusies
In deze nulmeting in het kader van de evaluatie van het programma *Eén tegen Eenzaamheid* hebben we vanuit de gesprekken met de lokale coalities en overige betrokkenen geen antwoord kunnen vinden op deze vraag. Dit komt doordat veel lokale coalities nog niet zo ver zijn in hun ontwikkeling dat hierop een antwoord te geven was.

7.4 Ontwikkelacties

Met de deelnemers aan de leertafel zijn ontwikkelacties besproken en geconcretiseerd, als uitwerking van het algemene beeld dat uit de evaluatie van het programma *Eén tegen Eenzaamheid* naar voren komt. Deze ontwikkelacties werken we hieronder op hoofdlijn uit. Ook benoemen we actiehouder(s) van de betreffende ontwikkelactie.

1. **Doorontwikkelen van instrumenten in de Toolkit**
   a. In de lokale situatie is behoefte aan beperkte set concrete en praktische tools en adviezen als het gaat om het verminderen van eenzaamheid: 'doe dit en doe dat op deze manier'. Dit vraagt om een nadere uitwerking van de huidige instrumenten uit de Toolkit.
   b. Daarbij is ook belangrijk om aan te geven wat partijen juist niet moeten doen als het gaat om het tegengaan van eenzaamheid.

   Actiehouder: programmateam/ team lokaal.

2. **Faciliteren van lokale monitoring**
   a. In de lokale situatie is behoefte aan een handreiking/ concrete instrumenten om lokaal effecten te kunnen monitoren van acties die in gang zijn gezet om eenzaamheid te verminderen. Dit moet worden ontwikkeld en opgenomen in de Toolkit.
   b. Deze monitoring kan dienen als vliegwiel voor de lokale actie.

   Actiehouders: programmateam/ team lokaal, WAC, (een) gemeente(n).

3. **Toerusten van de adviseurs**
   a. Er is behoefte aan verdere toerusting van de adviseurs van het programma, met kennis, vaardigheden en instrumenten, maar bijvoorbeeld ook door het faciliteren van uitwisselen van ervaringen in lokale situaties. De toerusting geldt voor individuele adviseurs en voor het team van adviseurs.
   b. Daarbij ligt het onder meer voor de hand om intervisie verder uitbouwen en in te vullen.

   Actiehouders: programmateam/ team lokaal, Movisie.

4. **Nationale Coalitie meer verbinden met lokale coalities**
   a. De meerwaarde van de Nationale Coalitie kan verder worden vergroot door het realiseren van meer en betere verbindingen met lokale coalities.
   Partijen uit de Nationale Coalitie hebben behoefte aan ondersteuning bij het invullen van hun rol hierbij. Dit kan worden gefaciliteerd door het uitwerken van (een) instrument(en) in de Toolkit, al dan niet per deelsector. Maar bijvoorbeeld ook door het beschikbaar stellen van adviseurs uit het programma voor leden van de Nationale Coalitie.

   Actiehouder(s): programmateam/ team nationaal/ team lokaal.

5. **Organiseren deskundigheidsbevordering**
   a. Er is bij betrokken partijen breed behoefte aan deskundigheids-bevordering op het gebied van verminderen van eenzaamheid. Daarbij is sprake van verschil in behoefte tussen partijen die (al) wel en die (nog) geen affiniteit met het thema eenzaamheid hebben. Dit kan bijvoorbeeld worden gefaciliteerd door het aanbieder van regionale trainingsdagen, zodat 'instromende partijen en/of personen' zich kunnen laten (bij)scholen op het gebied van het tegengaan van eenzaamheid.

b. In dit kader kunnen ook de bestaande regiobijeenkomsten worden ingezet. De opzet en inhoud hiervan kunnen hierop worden aangepast.
c. Voor deze deskundigheidsbevordering kunnen (ook) partners met expertise op het gebied van verminderen van eenzaamheid worden ingezet. Dit geldt ook voor Wmo-werkplaatsen.
d. De Wetenschappelijke Adviescommissie kan worden gevraagd om mee te adviseren over goede manieren van (het selecteren van partijen voor) deskundigheidsbevordering.

Actiehouder: programmateam.

6. **Faciliteren huisbezoeken onder 75+ers**
   a. In de lokale situatie is behoefte aan een concrete handreiking voor het opzetten van een lokaal systeem voor huisbezoeken aan 75+ ers. Deze moet worden ontwikkeld en opgenomen in de Toolkit.
   b. Daarin moet onder meer worden uitgewerkt hoe kan worden afgestemd en/of samengewerkt met/tussen sociale wijkteams, de wijkverpleging, huisartsen, welzijnsinstellingen, et cetera.
   c. Het ligt voor de hand om in deze huisbezoeken niet te focussen op eenzaamheid, maar op alle levensdomeinen.

   Actiehouders: programmateam/ team lokaal, Sociaal Werk Nederland.

7. **Uitwerken borging duurzame aandacht voor eenzaamheid**
   a. Het ministerie van VWS heeft op dit moment een belangrijke initiërende en regievoerende rol in het programma. Een belangrijke vraag voor het programma is het realiseren en borgen van duurzame aandacht voor het verminderen van eenzaamheid, met onder meer aandacht voor de toekomstige invulling en positionering van het Centrum tegen Eenzaamheid. Dit moet worden uitgewerkt.

   Actiehouder: ministerie van VWS, programmateam.

Bijlage 1. Bestudeerde documenten

In het kader van deze eerste evaluatie hebben we diverse documenten bestudeerd die betrekking hebben op het programma. Dit betreft:

- Adviezen van de Coalitie Erbij aan VWS over het actieprogramma *Eén tegen Eenzaamheid*, april 2018
- Eerste voortgangsrapportage programma *Eén tegen Eenzaamheid*, VWS, december 2018
- Notitie Governance Fase 1 programma *Eén tegen Eenzaamheid*
- Notitie Overlegstructuur programma *Eén tegen Eenzaamheid*
- Werkplan Nationale Coalitie tegen Eenzaamheid 2019 -2021
- Toolkit aanpak *Eén tegen Eenzaamheid*
- Kamerbrief over en 1e advies Wetenschappelijke Adviescommissie Monitoring actieprogramma *Eén tegen Eenzaamheid*, VWS, maart 2019
- Kamerbrief over en 2e advies Wetenschappelijke Adviescommissie Op weg naar effectieve interventies aanpak eenzaamheid, actieprogramma *Eén tegen Eenzaamheid*, VWS, mei 2019

Bijlage 2. Respondenten

In het kader van deze evaluatie hebben we een groot aantal gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers van onder meer het programmateam, de Nationale Coalitie, lokale coalities, adviseurs van lokale coalities en de Wetenschappelijke Adviescommissie. Individuele interviews hebben we veelal telefonisch afgenomen. Met de lokale coalities hebben we groepsgesprekken gevoerd.

Programma *Eén tegen Eenzaamheid*

- programmaleider
- Management VWS (verantwoordelijk voor dit programma)
- Vertegenwoordiger Directie FEZ (aansturing Lerend Evalueren overheid)
- Ambassadeurs Eén tegen Eenzaamheid
- Kwartiermaker Landelijke Coalitie
- Adviseurs voor de lokale coalities
- Communicatieadviseur
- Lid begeleidingscommissie
- Vertegenwoordiging VNG

Nationale Coalitie

- PostNL
- Sociaal Werk Nederland
- Movisie
- Oranjefonds
- Rijksmuseum
- NLvoorelkaar
- Ouderenfonds
- De Luisterlijn
- Omroep Max

Lokale coalities

- Dronten
- Uden
- Den Haag
- Kampen
- Utrecht
- Lansingerland
- Zeist

Bijlage 3. Gespreksleidraden

We hebben voor de verschillende stakeholders op maat gespreksleidraden gemaakt en gehanteerd. Dit zijn steeds op de betreffende stakeholder toegesneden versies van onderstaande lijst met gespreksonderwerpen. We presenteren hier alleen deze 'basislijst' om de omvang van deze bijlage te beperken.

Gespreksonderwerpen ten behoeve van de gespreksleidraden:

- Hoe kijkt u aan tegen de vormgeving van het programma Een tegen Eenzaamheid?

- Wat zijn uw ervaringen met de Nationale Coalitie tot nu toe?
  - Invulling van bijeenkomsten?
  - Ondersteuning door het programma?
  - Relatie met lokale coalitie(vorming)(s)?
  - Ambities en doelen versus concrete invulling en realisatie?
  - Succesfactoren/ belemmerende factoren?
  - Suggesties voor verbetering?

- Wat zijn uw ervaringen met de lokale coalities tot nu toe?
  - Vorming/verbreding van lokale coalities (kwantiteit netwerk)?
  - Inhoudelijke verdieping (kwaliteit netwerk)?
  - Ondersteuning door het programma?
  - Ambities en doelen versus concrete invulling en realisatie?
  - Succesfactoren/ belemmerende factoren?
  - Suggesties voor verbetering?

- Wat zijn uw ervaringen met het programma *Eén tegen Eenzaamheid* tot nu toe?
  - Rolinvulling van de adviseurs?
  - Ondersteuning van lokale coalities?
  - Ambities en doelen versus concrete invulling en realisatie?
  - Succesfactoren/ belemmerende factoren?
  - Suggesties voor verbetering?

- Wat zijn uw ervaringen met de Wetenschappelijke Adviescommissie tot nu toe?
  - Ontwikkeling, toepassing en borging van kennis?
  - Ambities en doelen versus concrete invulling en realisatie?
  - Succesfactoren/ belemmerende factoren?
  - Suggesties voor verbetering?

- Heeft u suggesties voor punten waar wij in deze evaluatie speciaal op moeten letten?

In de gesprekken met de lokale coalities zijn de 5 pijlers gebruikt die in het kader van het programma zijn geformuleerd.:

1. Bestuurlijk commitment:
De aanpak van eenzaamheid valt of staat met het politiek-bestuurlijk draagvlak. Zorg dat het college van B&W en beleidsmakers betrokken zijn.

2. Creëer een sterk netwerk:
Eenzaamheid aanpakken kan alleen in netwerkverband. Kijk naar welke partijen er al zijn en maak nieuwe en slimme verbindingen. Benoem een kartrekker.

3. Betrek mensen, eenzamen zelf:
Er is niet één type eenzame en één type eenzaamheid. Om goed aan te sluiten bij de doelgroep, moet je mensen die eenzaam zijn betrekken, evenals hun omgeving, zoals de familie en buurtbewoners.

4. Werk aan duurzaam aanpakken:
Kijk naar wat echt werkt om eenzaamheid te doorbreken en kies voor een duurzame aanpak. Maak afspraken wie waar verantwoordelijk voor is.

5. Monitoring en evaluatie:
Eenzaamheid aanpakken is blijven leren in de praktijk. Monitoring en evaluatie dwingt je om samen te blijven leren en de aanpak verder te brengen.